

Friedrich Leichel & Zoon, orgelbouwers in Lochem

H.J. van Capelleveen

Dit artikel werd in het najaar van 2002 gepubliceerd in *Vriendennieuws*, een uitgave van de Stichting Vrienden van de Kerk te Leur. In deze schilderachtige middeleeuwse dorpskerk bevindt zich een orgel, dat omstreeks 1875 werd gebouwd door Ehrenfried Leichel, orgelbouwer in Duisburg. Deze Leichel is een telg van een bekende orgelbouwersfamilie die ook in Nederland vele sporen heeft nagelaten. Eén van die sporen leidt zelfs naar Lochem, waar zijn broer Friedrich Leichel in 1886 een bedrijf stichtte. Speciaal voor Land van Lochem is het artikel van Hugo van Capelleveen bewerkt en aangevuld met beeldmateriaal uit de fotocollecties van ons Historisch Genootschap.



Fabriek en woonhuis van orgelbouwer Leichel aan de Larenseweg te Lochem.

Over de orgelbouwersfamilie Leichel is in het verleden nogal eens verraard ontstaan. Er waren namelijk meerdere familieleden in de orgelmakerij werkzaam. Ook in de bestaande literatuur over de door deze familie gebouwde orgels, betreffende de tenaamstelling en de huisvesting van de bedrijven zijn nogal eens feiten door elkaar gehaald.

In ieder geval waren er eind

19^{de} eeuw twee orgelbouwers Leichel in Nederland werkzaam: Via Keppel naar Doesburg en uiteindelijk Arnhem: Ehrenfried Leichel.

Vanuit Lochem: Friedrich Leichel.

Zij hadden elk een eigen orgelbouwbedrijf. Soms werkten ze wel samen aan een project, maar daarnaast waren ze ook elkaars concurrent.

Hieronder een poging om wat duidelijkheid te geven in deze materie.

Gegevens van de orgelbouwersfamilie Ehrenfried en Friederich Leichel.¹

Ehrenfried Leichel

Ehrenfried werd geboren op 18 januari 1828 te Emmerich.² Hij was een zoon van Ehrenfried Leichel te Emmerik, de naam van

zijn moeder is niet bekend. Uit zijn huwelijk met Louise Shumann, geboren op 27 juli 1828, werden zeven kinderen geboren, twee zoons en vijf dochters: Hendrik (Heinrich), geb. 22 sept. 1857
 Klara, geb. 28 juni 1862
 Friedrich, geb. 28 juni 1870
 Lidia, geb. 22 maart 1872

Frans Liszt's vaste pianostemmer tijdens diens concertreizen. Vanaf 1861 zijn er werkzaamheden van Ehrenfried Leichel in Nederland bekend, onder leiding van zijn Doetinchemse collega Haffmans. In deze periode ontstond ook het orgel van de kerk in Leur, in de gemeente Wijchen. Vanuit Duisburg vestigde Ehren-

onder Mr. R.J.C. van Pallandt uit Rozendaal (Gld.) zou hij zich in 1885 in Arnhem gevestigd hebben als Kerkorgel- en Piano-fabrikant. Op 2 februari 1889 vertrok Ehrenfried met zoon Friedrich voor een opdracht voor het bouwen van een orgel naar Paramaribo. Ook leverde hij met zijn

EHRENFRIED LEICHEL & ZONEN,

Kerkorgel- en Pianofabrikanten, Arnhem,

bevelen zich aan voor het vervaardigen van KERK-, SALON-ORGELS en PIANINO'S 1sten Rang's, met vele jaren garantie, zoo ook voor Reparatie, ruilen en stemmen van genoemde Instrumenten.



Bekroond met de Gouden Medaille.

Ehrenfried Leichel & Zonen,
 ARNHEM.
 FABRIKANTEN VAN
Kerk- en Salon-Orgels
 volgens de nieuwste constructies.
 Oppericht in 1850.
 Verhuren, Repareeren, * * * * *
 * * * * * Ruilen, Stemmen.

FRIEDRICH LEICHEL & ZOON,
 Orgelfabrikanten,
 LOCHEM,
 VERVAARDIGEN
KERKORGELS
 naar Mechanisch,
 Pneumatisch- en Röhrenpneumatisch Sijsteem.
REPAREEREN en STEMMEN.

Emma, geb. 5 april 1856
 Louise, geb. 24 aug. 1859
 Julchen, geb. 23 aug. 1866

Al op jeugdige leeftijd verhuisde hij naar Keulen.³ Nadat hij werkzaam was geweest bij orgel- en pianobouwers in onder meer Wenen, Praag, Berlijn, Dresden, Stuttgart, Bremen, Hannover, Hamburg en Leipzig vestigde hij in 1854 een eigen bedrijf in Duisburg. In de periode hieraan voorafgaand was hij drie jaar lang

fried Leichel zich in 1884 in Keppel. Al in 1886 vertrok de familie naar Doesburg waar ook een pianofabriek werd opgestart. Volgens het bevolkingsregister van Doesburg was de familie Evangelisch Luthers. In Doesburg zijn twee adressen bekend waar de familie woonde of waar het bedrijf was gevestigd: Gasthuistraat A 164a en Bergstraat B 102. Op aanraden van verschillende vooraanstaande personen uit Nederland, waar-

twee zoons in deze periode een orgel aan Curaçao voor de Verenigde Protestantse kerk.⁴ Zijn vrouw vertrok naderhand (op 12 november 1892) met de overige kinderen naar Emmerich, behalve zoon Heinrich, die al op 14 december 1887 naar het Duitse Barmelen was vertrokken. Op een gegeven moment moet de familie zich in Arnhem weer verenigd hebben, waar het bedrijf is voortgezet. Doordat de bevolkingsregisters van Arnhem in de

oorlog verloren zijn gegaan is het een en ander niet goed meer te achterhalen. Later adverteerde hij ook als fabrikant van Kerk- en Salonorgels. Twee door Ehrenfried ingebrachte piano's leverden hem in 1897 een gouden medaille op tijdens de Arnhemse "tentoonstelling voor Handel en Nijverheid".

Het is bekend dat Ehrenfried Leichel op 14 november 1905 te Arnhem is overleden.⁵ De zoons Heinrich en Friedrich zetten het bedrijf nog enige tijd onder de naam E. (Ehrenfried) Leichel en Zonen door. In 1908 stond het bedrijf bekend onder de naam Leichel en Co. Heinrich overleed onverwacht op 24 oktober 1906 tijdens werkzaamheden aan het orgel van Opheusden.

Tot 1908 heeft het bedrijf in ieder geval nog bestaan. Het was toen gevestigd aan de Steenstraat nr. 28 te Arnhem.

Friedrich Gerhardt Leichel

Friedrich werd geboren op 6 december 1824 te Emmerich.⁶ Hij was mogelijk een broer van Ehrenfried Leichel. De naam van

zijn vrouw is niet bekend, die van zijn twee zoons wel: Hermann Friedrich Carl, geboren te Emmerich op 4 december 1859 en Friedrich Wilhelm, geboren 1887, naar alle waarschijnlijkheid in Lochem.⁷

Deze laatste zoon werkte onder meer bij de orgelmaker Cavaille-Coll in Parijs, maar koos uiteindelijk voor een werkkring buiten de orgelbouw. De oudste zoon heeft bij verschillende orgelbouwers in Duitsland gewerkt. Naast deze twee zoons was er ook nog een aantal dochters die niet bij name bekend zijn. Vanuit Dusseldorf vestigde Friedrich Gerhardt Leichel zich met zijn familie in 1886 te Lochem aan de Larenseweg. In deze periode werkten vader en zoon onder de firmaam Friedrich Leichel en Zoon, orgelfabrikanten. Friedrich Leichel overleed te Lochem op 2 maart 1890. Zijn zoon zette het bedrijf voort.

De Lochemse werkplaats was een familiebedrijf in de ware zin des woords. Een dochter van Friedrich vertelde in 1962 tijdens een interview dat niet alleen de

zoons maar ook de dochters in het bedrijf moesten meehelpen.⁸ In drukke tijden werd zelfs in de keuken aan onderdelen gewerkt. De orgelpijpen betrok Friedrich, zoals vele tijdgenoten, van speciale fabrieken in Duitsland, hoewel er ook steeds pogingen zijn gedaan om met een eigen pijpmakerij te beginnen.

Zoon Herman Friedrich Carl overleed eveneens te Lochem op 5 mei 1935. Daarna werd het bedrijf opgeheven en in openbare verkoop gebracht.

Het Leichel-orgel in de Nederlands Hervormde Kerk in Laren

Vele jaren voordat Friedrich Gerhardt Leichel zich in Lochem vestigde leverde hij voor de Nederlands Hervormde Kerk van Laren een nieuw orgel. Dit gebeurde in 1870. Het nieuwe orgel verving een klein kabinetorgel, dat in 1843 geschonken was door mevrouw Op ten Noort, destijds bewoonster van "Het Ross". De nieuwe aanschaf kon worden bekostigd uit een legaat van Harmina Poesse (1798-1869), die

Het Leichel-orgel in de Nederlands Hervormde Kerk in Laren.



in haar testament de voorwaarde had gesteld, dat het legaat aan een nieuw orgel voor de Larense Kerk moest worden besteed en wel binnen twee jaar na haar overlijden. In het najaar van 1869 heeft Friedrich Gerhardt Leichel, dan nog gevestigd in Düsseldorf, de bouw van het orgel aangenomen. Een jaar later werd het orgel in gebruik genomen. Er

is dan ook een nieuwe organist aangetrokken, de in Lochem wonende J.H. Schieck. Deze verklaarde op 13 november 1870 *'dat het nieuwe orgel in de kerk te Laren, geleverd door de heer F. Leichel, deugdelijk is bewerkt, de registers ieder naar hunne aard zuiver zijn geïntoneerd en het geheele werk aan de eischen van het bestek beantwoord'*⁹.

Het Larense orgel werd later verkocht aan de kerk van Wezep en bevindt zich tegenwoordig in de Nederlands Hervormde Kerk van Ommeren.

Het werk van Ehrenfried Leichel

Door Ehrenfried Leichel voor zover bekend gebouwde- of gewijzigde orgels, in een latere

(Lijst in alfabetische plaatsnaamvolgorde¹⁰)

Aalten, Herv. Kerk; wijzigingen bestaand orgel 1900. Verloren gegaan.
Arnhem, Geref. Westerkerk; nieuw orgel
Arnhem, Doopsgezinde kerk; circa 1870. Thans in Geref. Kerk te Rhenen.
Arnhem, Waalse kerk; nieuw orgel 1898, verwoest in 1944
Arnhem, Remonstrantse kerk nieuw orgel 1905. Verloren gegaan. -Toeschrijving-
Arnhem, Eusebiuskerk; Herv. Grote kerk; onderhoud/herstellingen groot orgel 1895 e.v. Verwoest in 1944.
Batenburg, Herv. Kerk; herstellingen bestaand orgel 1904.
Bunschoten, Geref. Zuiderkerk; oud instrument in nieuwe kas 1914.
Dieren, Herv. Kerk, nieuw orgel 1865. Thans naar Herv. Kerk (oude) te Heino.
Doesburg, Herv. Kerk; herstelling bestaand orgel 1876/1877. Verwoest in 1945.
Doetinchem, Herv. Grote kerk; herstellingen/wijzigingen bestaand orgel 1867. Verwoest in 1945. -Toeschrijving-
Ellecom, Herv. Kerk; nieuw orgel 1874.
Elst (Betuwe), Herv. Kerk; onderhoud/herstellingen bestaand orgel 1879-1890. Verwoest in 1945.
Gelselaar, Herv. Kerk; nieuw orgel 1891.
Goor, Herv. Kerk; nieuw orgel 1908.
's-Heerenberg, Herv. Kerk; 1861, herstellingen bestaand orgel.
Heerewaarden, Herv. Kerk; nieuw orgel 1897.
Hellevoetsluis, Herv. Kerk; in 1897 uitgebreid orgel voor de Evangelische Lutherse kerk te Arnhem. In 1913 geplaatst in de Herv. Kerk van Hellevoetsluis door F. Leichel.
Hoog Keppel, Herv. Kerk; herstellingen bestaand orgel ? 1877-1913.
Hummelo, Herv. Kerk; nieuw instrument in oude kas 1883.
Laag Keppel, Herv. Kerk; nieuw orgel 1904. Thans in R.K. kerk te Silvolde. -Toeschrijving-
Leur, (Gld.), Dorpskerk; kabinetorgel p.m. 1875: geplaatst aldaar 1903, hersteld 1908.
Loenen op de Veluwe, Herv. Kerk; gebruikt instrument geplaatst en vergroot 1871.
Niezijl, herv. Kerk; in 1920 door F. Leichel geplaatst bestaand orgel. Afkomstig uit de Herv. Kerk te Eerbeek; gewijzigd orgel door E. Leichel 1870.
Opheusden, Geref. Kerk; nieuw orgel 1897.
Rheden, Herv. kerk; uitbreiding bestaand orgel 1878.
Rozendaal (Gld.), Herv. kerk; nieuw instrument in oude kas 1880.
Sibculo, Gemeentezaal; kabinetorgel p.m. 1870. Thans in Oud-Katholieke kerk te Oudewater (dec. 2001).
Steenderen, Herv. kerk; 1863? Dit onder leiding van de orgelbouwer Hafmans te Doetinchem. Verloren gegaan.
Terborg, Herv. kerk' herstellingen bestaand orgel 1878. -Toeschrijving-
Tienhoven bij Breukelen, Herv. kerk; nieuw orgel in bestaande kas.

periode ook met de medewerking van zoons Heinrich en Friedrich: Tevens is nog op naam van Ehrenfried Leichel uit Emmerich een aantal orgels in Duitsland (Rijnland) bekend. Gezien de vroege dateringen van een aan-

tal orgels kan hierin Ehrenfried nooit zelfstandig de hand hebben gehad. Mogelijk dat hij onder leiding van zijn vader Ehrenfried Leichel sr., tevens afkomstig uit Emmerich, deze werkzaamheden heeft uitgevoerd. De werkzaam-

heden beslaan de periode 1840 tot 1872.¹¹

De volgende plaatsen zijn met name uit deze tijd bekend:

Daarnaast leverden zowel Ehrenfried als Friedrich Gerhardt Lei-

chel met de zonen orgels op de Antillen (Curaçao), in Suriname (Parimaribo), Venezuela en Zuid-Afrika. Niet in bovenstaande gegevens onder te brengen:
Holysloot, Herv. kerk; in 1942 geplaatst bestaand orgel. Afkomstig uit Dusseldorf, Klavier uit 1852.
Door Hermann Leichel gebouwd orgel; verder hierover geen gegevens. Niet duidelijk welk orgelbouwersbedrijf het hier betreft.

(Lijst in alfabetische plaatsnaamvolgorde¹²)

Almen, Herv. kerk; herstellingen bestaand orgel ? Verloren gegaan.
Arnhem, Koepelkerk, Geref. Vrijgemaakt; herstellingen bestaand orgel 1896.
Arum, Herv. kerk; nieuw orgel 1885.
Augustinusga, Herv. kerk; nieuw orgel 1883.
Barchem, Herv. kerk; nieuw orgel 1879. Verbrand bij particulier in 1987.
Bennekom, Herv. (oude) kerk; nieuw orgel 1878.
Borculo, Herv. kerk; herstellingen bestaand orgel 1896. Demontage na stormramp van aug. 1925, daarna verloren gegaan.
Cuijk, Herv. kerk; herstellingen/onderhoud bestaand orgel 1880.
De Cocksdorp, Herv. kerk; nieuw orgel in oude kas 1879.
Dreumel, Herv. kerk; herstellingen bestaand orgel 1917.
Echteld, Herv. kerk; herstellingen bestaand orgel 1879 e.v.
Groot Ammers, Herv. kerk; nieuw orgel 1903. Verloren gegaan.
Hei-en Boeicop, Herv. kerk; nieuw orgel 1905. Orgelkas thans in de Herv. kerk van Nederhorst den Berg. –toeschrijving-
Hilversum, Herv. Grote kerk; nieuw orgel 1903. Verbrand in 1973.
Hoek van Holland, Herv. kerk; nieuw orgel ?.
Kesteren, Herv. kerk; nieuw orgel 1900. Verwoest in 1945.
Kethel, Herv. kerk; nieuw orgel 1884.
Kootstertille, Herv. kerk; nieuw orgel 1883.
Leens, Geref. Kerk; herstellingen bestaand orgel 1888.
Lichtenvoorde, Herv. kerk; herstellingen bestaand orgel ? –Toeschrijving-
Lochem, Herv. Grote kerk; onderhoud/herstellingen bestaand orgel. Verloren gegaan
Lochem, Remonstrantse kerk; nieuw orgel 1905. Verloren gegaan.
Markelo, Herv. kerk; herstellingen bestaand orgel 1926.
Nieuwehorne, Herv. kerk; nieuw orgel ? –Toeschrijving-
Norg, Herv. kerk; nieuw orgel 1896.
Ommeren, Herv. kerk; in 1870/1871 nieuw gebouwd orgel, oorspronkelijk afkomstig uit Laren (Achterhoek), via Wezep naar Ommeren.
Oosterbeek, Herv. kerk; nieuw orgel 1870. Verwoest in 1944.
Oosterblokker, Herv. kerk; nieuw orgel ? Thans gedemonteerd. –Toeschrijving-
Pieterburen, Herv. kerk; nieuw orgel 1901.
Pingjum, Herv. kerk; nieuw orgel 1878. –Toeschrijving-
Rhenen, Herv. (Cunera-) kerk; wijziging bestaand orgel 1874. Verbrand in 1897. Nieuw orgel in 1899. Verwoest in 1945.
Ruinen, Herv. kerk; nieuw orgel ?.
Sappemeer, R.K. kerk; nieuw orgel 1884. Verloren gegaan.
Schermerhorn, Herv. kerk; gebruikt orgel geplaatst in 1879, via advertentie in “Nieuws van de Dag” van 4 dec. 1878.
Twisk, Herv. kerk; nieuw orgel 1890.
Varsseveld, Herv. kerk; nieuw orgel 1901. Van elders afkomstig. –Toeschrijving-
Velp (Gld.), Herv. kerk; wijzigingen bestaand orgel 1894 en 1903.
Vianen Herv. grote kerk; wijzigingen/vergroting bestaand orgel 1907.
Wamel, Herv. kerk; herstellingen bestaand orgel 1917.
Wognum, Herv. kerk; nieuw orgel 1892.
Zelhem, Herv. kerk; uitbreiding bestaand orgel 1893. Verloren gegaan. –Toeschrijving-
Zutphen, Evangelische Lutherse kerk; herstellingen bestaand orgel 1906.

¹ Zie hiervoor tevens: J.K.G. Brouwer te Winsum (Gr.); Enige informatie met betrekking tot de orgelmakersfamilie Leichel en van hen vervaardigde orgel in de (voormalige) Hervormde kerk van Pieterburen, Winsum, mei 2002.

² Bevolkingsregister Gemeente Hummelo en Keppel.

³ Het Orgelblad, maart 1963, pag. 36-37.

⁴ Doesburgse Courant van 13 juli 1889. Bevindende in het Gemeentearchief van Doesburg.

⁵ Overlijdensakte Gemeente Arnhem en een artikel in een Duits orgeltijdschrift, naam en datering onbekend.

⁶ Gegevens Streekarchivariaat Gorssel-Lochem-Vorden-Warnsveld te Lochem.

⁷ Het Orgelblad, februari 1964, pag. 147-148.

⁸ Het Orgelblad, september 1962, pag. 147-148.

⁹ J. Teenstra-Slagman, Oude verhalen over de kerk van Gelders Laren, *z.j., z.p., p.33-34*

¹⁰ Zie tevens, de onder noot 1 in het genoemde artikel opgenomen lijst. Dit met eigen aanvullingen en wijzigingen.

¹¹ Het orgelblad, februari 1964, pag. 38.

¹² Zie tevens, de onder noot 1 in het genoemde artikel opgenomen lijst. Dit met eigen aanvullingen en wijzigingen.

Aanvullingen en verbeteringen door u, betreffende deze eerste aanzet tot het samenstellen van een historisch overzicht van deze orgelbouwersfamilie blijven van harte welkom.

Notaris SCHIETHART
te Lochem zal op **DONDERDAGEN 26 JUNI** en **10 JULI 1890** telkens des middags ten 2 ure in „DE VALK” te Lochem bij inzet en toeslag **publiek veilen en verkoopen** ten verzoeke van de erven van den Heer F. G. LEICHEL een kapitaal goed onderhouden



HEERENHUIS
met grooten Tuin
benevens
een groote Werkplaats,
waarin gedurende eenige jaren met succes een druk beklante Orgelfabriek wordt uitgeoefend, alles zeer gunstig gelegen aan den stoomtram naar Deventer, voor het geheel groot 20 a. 20 c.
Het huis bevat beneden: 3 kamers, keuken met welwaterpomp en kelder, boven: 4 kamers, keuken en ruime zolder en verder alle geriefelijkheden.
Inlichtingen zijn te bekomen ten kantore van den Notaris.